

Teslár Ákos: Ady és a „Komp-ország”

Ady *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című írása (két külön megjelent, 1905-ös írásának összevonása), amelyben a híres Komp-ország metafora található, válsághelyzetet ábrázol, és benne a „kultúrát” akaró kevesek lehetetlennek tűnő helyzetét. Az Ady által apokaliptikus dimenziókban érzékelt válság („hogya most utolsó dátuma járt le az Időnek”) ebben a leírásban azért veszélyezteti Magyarországot, mert annak fejlődésre hajló értelmiségi rétege túlságosan erőtlenséggel; a válság a modernizációra való képességként értett „kultúra” gyengeségére vet fényt.¹ A szövegben csak utalásokban megjelenő krízis konkrétan a 1905–1906-os magyarországi belpolitikai válság, a pesszimista hangulatú első rész a „vörös péntek” idején íródik, de a szöveg Ady nézeteinek egyfajta összefoglalásaként általános válságot ábrázol, melynek okai szerinte elsősorban: a tömegek nyomora, a „reakció” vezető réteg megalapozatlan „birodalmi” ábrándjai, a nemzetiségi kérdés megoldatlansága és az általános választójog kérdése.

A „Komp-ország” nemcsak a barbár Kelet és a civilizált Nyugat, Ázsia és Európa ismert ellentétét jeleníti meg választási lehetőségként, hanem a korábbi évtizedek eszmetörténetében idehaza és Kelet-Európában meghatározó Kelet-Nyugat oppozíció és az ebben elhelyezkedő magyar nemzeti karakter újraírása is, a korábbiaknál provokatívabb és tragikusabb pozícióból.² Hofer Tamás a „Magyarok Kelet és Nyugat közt” című tanulmánygyűjtemény bevezetőjében írja: „A két égtáj világszerte tájékozódási irányt jelöl a nemzeti önképekben és jövőképekben”, fontos a nacionalista gondolkodásban, más ellentétpárok is csatlakozhatnak hozzá, pl. szellemi vs. anyagi, falu vs. város stb. Mint Trencsényi Balázs „A nép lelke. Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában” című könyvében bemutatja: a 19. században meghatározó nemzeti liberális diskurzus a magyar alkat Nyugat és Kelet közötti közvetítő, szintézis-teremtő, asszimiláló képességét hangsúlyozza, a századfordulóra azonban ez a konszenzus megszűnik, és az értelmiségi közbeszédben egyre mélyebb szakadék választja el a radikális polgári demokratákat és az etnoprotekcionalista nacionalizmust. Erről a válságról szól Ady írása, és arról, hogy az első csoport, amelynek maga is prominens képviselője, kisebbségben van az utóbbi túlerejéhez képest.

Ady cikkeiben a korabeli politikai nacionalizmust hevesen bíráló álláspontot fogalmaz meg³, ugyanakkor túlnyomórészt belül marad a (társadalomtudományos értelemben vett)

¹ „Miért hazudtak már az apáinknak, és miért adták a hazugságot tovább? Mi nekünk váltig azt mondták, hogy itt Európa van, kultúréletre készültünk, s megfeszített idegekkel rángattuk magunkat egyre előbbre. (...) Tízezer ember előreszaladt, Európaivá vált idegben, vérben, gondolatban, kínban, szomjúságban. Egy túlfejlődött embertípus termelt itt, mely előtte fut a magyar társadalomnak száz esztendővel legalább. Ezek a szent kengyel-futók nem is álmodták, hogy sarkukban százezrek nincsenek. / Íme egyszerre zúgás, a kendőzött Ázsia lemossa az arcát, szája bugyborékol, s kiárasztja folyóit, melyeknek áradata szörnyűséges, mint a Jankcekiangé. (...) Nagy vagy én népem, nagy vagy én népem: ezer éve élsz folytonos harcban Európával, csapatokat gyűjtöttél közben, holott véreztél. De a gondolatot nem engedted győzedelmeskedni gyermekeid koponyáin, úgy élsz Európa közepén, mint eleven tiltakozás az állati élet megszüietlenítése ellen. És hogy most utolsó dátuma járt le az Időnek, hatalmasabban kelsz fel, mint valaha: zajlik a tatárság a Kárpátok alatt.”

² „Komp-ország, Komp-ország, Komp-ország: legképességesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza. / Miért hazudták, hogy a komp – híd?”

³ „A nacionalizmusnál nagyobb hazugság nem állott még ki a porondra. (...) Lefoglal magának minden emberi gyöngéséget. Utazik tradícióra, kegyeletre, fajbüszkeségre, kenyéririgységre, minden erényre és bűnre.” (A magyar kétfejű sas, 1901) „A nacionalizmus nem hazafiság. A hazafiság valami olyan sine qua nonja az embernek és a társadalomnak, hogy még fogalomná sem kell süríteni s szót sem keresni hozzá. A közös kultúrában s közös társadalmi munkában álló becsület, munkásemberek mind azok. Hazafiak, ha úgy tetszik. Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökös nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnuszt éneklé.” (A nacionalizmus alkonya, 1905) Sőt, a heves nacionalizmust éppen nemzetközi jellegével diszkreditálja, de legalább is dekonstruálja, már igen korán: „Ez a

nacionalista diskurzuson⁴, annak a korban általánosnak, sőt korszerűnek tekinthető nemzetkarakterológiai, szociáldarwinista, néplélektani keretei között fogalmazva meg álláspontját. Éppen e keretek között keresheti a válságból való kijutás lehetőségét az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* második részében az igazi, progresszív magyar karakter területi behatárolásának, azonosításának kísérletével, Erdély dicséretével.⁵ Éppen ezen keretek elfogadásával juthat olyan nemzetkarakter-jobbító javaslatokra, mint a zsidósággal⁶ vagy az amerikaiakkal⁷ való keveredés ötlete – mindkettő mögött az a vágy áll, hogy a kereskedelemre, gyakorlatiasságra nem képes magyar nemzet a keveredéssel megőrizze életképességét a modern világban.

A nemzeti megmaradás két bevett narratívája ellentmondásban állt egymással. Az autochtonista szemlélet a nemzeti közösség „egyediségét” hangsúlyozza és fellép az idegen civilizációs minták behozatala ellen, abból a romantikus tételből kiindulva, hogy egy nemzet létjogosultságát csak az adhatja, ha valami csak rá jellemzőt, sajátosot alkot. Az ezzel ellentétes álláspont szintén a 19. századtól jelen van a témáról való gondolkodásban: ez - mai fogalommal élve - a „jó gyakorlatok” átvételével, nyugati minták meghonosításával őrizné meg a nemzet életképességét. Ady forradalmi és válságretorikája az utóbbi prominens képviselőjének mutatja, ugyanakkor szintén az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* tanúsága szerint az első álláspont is jelen van gondolkodásában, a kettő szintézist keresi.⁸ Erdély is azért rokonszenves a számára, mert a nemzetkarakternek egy egyszerre autentikus és modernizálódni képes változata olvasható belé.

Trencsényi már a 19. századi folyamatokat elemezve rámutat: „A modernitás kihívása egzisztenciális kérdésként fogalmazódott meg: ha egy nemzet nem képes lépést tartani, az a »nemzet halálát« jelenti, ugyanakkor épp a kipusztulás veszélyét fogták fel a nemzeti mozgósítás legerősebb rugójaként.” Ady a nemzet megmaradásával kapcsolatban optimistább és pesszimistább álláspontokat is megfogalmazott, a legsötétebb versek pedig a nemzet ostromozása után a nemzethalál víziójáig jutnak, ezzel egyébként szervesen folytatva a romantikus irodalmi hagyományt. Érdekes szemügyre venni ezeknek a verseknek, ennek a toposznak a lehetséges értelmezési módjait, hogy megértsük, hogyan reagál a nemzeti kultúra a provokációra. Mint arra Barthes klasszikus tanulmányában (*A régi retorika*) figyelmeztet: a retorikai alakzatok esetében problematikus az azonosítás⁹, ennek pedig nem csak elnevezési tétje van. A nemzethalál kényes és bonyolult témája esetében nem könnyű az olvasottak

magyar nacionalizmus. Egy nagy reakció, nemzetközi szövetkezésnek a csapata.” (Nacionalisták, 1902) A nemzetiségi kérdés iránti érzékenysége miatt is fontosnak tartja kijelenteni: „Én minden fajt, nyelvet, vallást, meggyőződést és jogot tisztelek extra et intra Hungariam.”

⁴ Például gyakran hangsúlyozza saját magyarságát, következetesen használja a magyarokkal kapcsolatban az inkluzív T/1-t, elítéli a kozmopolitizmust stb.

⁵ „Szegény Nagy-Magyarország, talán sohasem is volt, csak Erdély volt mindig, Tránszilvánia, Erdőelve, Szilágyságon túl. (...) Erdély állam volt, az önmagáé volt ez időben. Miért? Szent véletlen jóvoltából? nem, de mert csak az erdélyi Magyarországon maradhatott meg az, amit keresünk, s amit talán, óh ott sem bizonyos, hogy megtalálunk.”

⁶ pl. „Itt egymást fojtogatva a szerelemtől, vagy új népet produkálunk vagy pedig utánunk az özönvíz.” (Korrobóri, 1917)

⁷ pl. Egy tiszteletes úrhoz (1905)

⁸ „Azért vagyunk-e itt, hogy teremtsünk lelkünkkel valamit a lelkünkéből, ami olyan, mint a lelkünk? Vamit, ami a mienk, ami nemcsak más, mint - más, de méltó ékessége lehet felemelt fejünknek. Vagy sorsunk csak azért kavart el itt bennünket Európa közepén, hogy durva anyagot szállítsunk a nagy világ-vegyfolyamathoz.”

⁹ „a gyakran igen titokzatos névtől eljuthatunk a példáig; de semmilyen könyv nem teszi lehetővé a fordított utat, tudniillik hogy a (valamely szövegben talált) mondattól eljussunk az alakzat nevéig. Ha ezt olvasom: »annyi rebbenő márvány annyi árnyon«, melyik könyv mondja meg nekem, hogy ez egy hüpallagé, ha előzetesen már nem tudom?”

dekódolása: egyáltalán alakzattal van-e dolgunk, vagy a leírtak szó szerinti jelentését kell elfogadnunk? És ha alakzatot feltételezünk, akkor a hyperbolé (túlzás), protrope (cselekvésre buzdító fenyegetés), vagy az irónia és a hozzá hasonló hypocrisis (színlelt dicséret/feddés) megoldási kulcsát használjuk? Adynak a nacionalizmus keretében kibontakozó kultusza azt mutatja: bár a dekódolási szabály nem teljesen rögzített, az ilyen szövegeket egy magyar olvasónak alig lehetséges szó szerinti értelmükben olvasni, sőt indulatos túlzásként sem, hanem a negatív tartalmakat pozitívba kell fordítani: kisebbitve, korlátozva, később pedig időben magunktól eltolva a válságot. Ady egyébként maga is érezhette a negatív pozitívba fordításának szükségét, amikor az eredetileg félév különbséggel született két írást 1911-ben „Ismeretlen Korvin-kódex margójára” címmel egybeszerkesztette, méghozzá úgy, hogy felcserélte azok kronológiai sorrendjét¹⁰: a később készült, pesszimistább szöveg *után* helyezve a tétován reménykedő, korábbi másodikat, amely legalább addig eljut, hogy kimondja: „*Talán.*”¹¹

¹⁰ vö. Ady Endre összes prózai művei VII. 306-7.o.

¹¹ Az utolsó mondatok: „még csak ott tartunk, hogy: *talán*. Talán - higgyünk. És keressünk. Valahol. Akárhol. Erdélyben? Erdélyben. Akárhol.